

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΕΤΣΙΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ

1938

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α. Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ»
42 — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — 42
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ. Δ. ΠΡΟΣΚ. Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΕΙΣΑΓΩΓΗ*

ΣΤΟ Β ΜΕΡΟΣ ΤΟΥ "ΦΑΟΥΣΤ,"

Ο αναγνώστης του πρώτου μέρους του «Φάουστ» (1) εύθως στην αρχή του ανυψώθηκε από τον ποιητή του έργου στον ούρανό. Κι' εκεί είδε, πώς ο Κύριος, ο Θεός της αιώνιας αγάπης, δίνει την άδεια στο Σατανά· Μεφιστοφελή να φέρη στον κακό δρόμο και στην όριστική πτώση τον δόκτορα Φάουστ, έχοντας τη βεβαιότητα, πούειναι και βεβαιότητα και κυρία ιδέα του ποιητού, πώς ένας άνθρωπος, προικισμένος με τις ανώτατες δυνάμεις του πνεύματος, της καρδιάς και της θελήσεως, όπως είναι ο Φάουστ, όσο κι' αν παραστρατήση, δεν θα πέση όριστικά, μά θάχη τη δύναμη με τη βοήθεια της αγάπης να ξανάβρη το σωστό δρόμο, το δρόμο, πού φέρνει στην επιδίωξη και στην εκπλήρωση ανώτερων σκοπών, τέτοιοι πού είναι ή γνώση του ωραίου, ο καθαρός και ελεύθερος ανθρωπισμός, ο φρόνιμος αυτοπεριορισμός, προπάντων δέ ή δημιουργική και εύεργετική για τους συνανθρώπους και γόνιμη για το μέλλον δράση. Ό,τι είδε κατόπιν ο αναγνώστης στο μέρος αυτό του «Φάουστ», είναι ή πραγματοποίηση του πρώτου στοιχείου της βεβαιότητας του Κυρίου και της κυρίας ιδέας του ποιητού, του στοιχείου του άρνητικού, πού σύμφωνα με αυτό ο ανώτερος άνθρωπος, όσο κι' αν ξεκλίνη στο κακό, δέ θα πέση όριστικά. Ο Μεφιστοφελής πλησιάζει τον Φάουστ. Ο Φάουστ, λαχταρώντας για την εκπλήρωση των ευγενικών σκοπών της ζωής, δέχεται να τον βοηθήση ο Σατανάς σ' αυτή. Δέχεται να του πάρη ο Μεφιστοφελής την ψυχή τη στιγμή, πού θάχουν πιά εκπληρωθή οι σκοποί

του αυτοί, στιγμή, πού θα της εφώναζε: «Μη φεύγης, άχ, πόσο όμορφη πού μούσαι!» Ο Μεφιστοφελής, φυσικά, δεν έχει στο νου του να τον βοηθήση στην επιδίωξη κανενός ευγενικού σκοπού, μά μόνο να τον κυλήση στο βούρκο.

Τον γνωρίζει με ένα πάναγνο κορίτσι, τη Μαργαρίτα. Και, μολονότι ο Φάουστ νοιώθει στην αρχή τον ευγενικό παλμό του καθάρου έρωτα για την κόρη αυτή και τη δύναμη της αγάπης, πού φτάνει στην αυτοθυσία, με την επίδραση του Μεφιστοφελή τά λησμονεί όλα αυτά, για να ριχτή μόνο στην αισθησιακή ήδονή και απόλαψη. Έτσι ξεπλανά την άγνη κόρη, θυσιάζει την ευτυχία της αγαπημένης του και γίνεται ή αίτια του χαμού της, μά μαζί και της ιδιότητος του πτώσεως. Δεν άργεί όμως να έρθη ή στιγμή της πικρής μετάνοιας του Φάουστ, ή στιγμή, πού νοιώθει τη νικήτρια δύναμη της ήθικης συνειδήσεως, δύναμη, πού θα τον προφυλάξη από κάθε μελλοντικό παραστράτημα. Έτσι ο δρόμος, πού τον έφερε ο Μεφιστοφελής, για να τον καταστρέψη, τον ώδήγησε βέβαια στο κρίμα και στον ξεπεσμό, μά και μαζί στη διαρκή πιά ήθικη ανύψωση.

Ό,τι υπολείπεται να ιδή ο αναγνώστης του πρώτου μέρους του έργου, είναι ή πραγματοποίηση του δεύτερου στοιχείου της θείας γνώμης και της κυρίας ιδέας του ποιητού, πού, σάν πράγμα θετικό, είναι και το ασύγκριτα σπουδαιότερο. Η πραγματοποίηση αυτή γίνεται στο δεύτερο μέρος του έργου, πού επιχειρούμε έδω τη μετάφρασή του (2). Το μέρος αυτό πραγμα-

(*) Στην υπόμνηση της Εισαγωγής αυτής ακολουθήσαμε στα περισσότερα την ωραία εισαγωγή του Moritz Ehrlich, πούχει κάμει στον «Φάουστ», τον έκδομένο μαζί με τ' άλλα έργα του Γκαίτε από τον L. Geiger. Το ίδιο ισχύει και για πολλές από τις σημειώσεις, πού έχομε στη μετάφραση.

(1) Το μέρος αυτό του «Φάουστ» έχει μεταφρασθή έως τώρα στην Έλληνική από τον Α. Προβελέγγιο (1887), Γ. Στρατήγη (1887), Α. Ραγκαβή (1889), Μ. Αύγερη (1914), Κ. Χατζόπουλο (1921) και τον Κ. Μέρμηγκα (1935), πούχει μεταφράσει και το δεύτερο μέρος. Η αξιολογότερη από τις μεταφράσεις αυτές είναι ή μετάφραση του Κ. Χατζοπούλου.

(2) Το μέρος αυτό έχει μεταφρασθή και από τον Κ. Μέρμηγκα (1935), πού, καθώς είδαμε, έχει μεταφράσει ολοκληρωτόν «Φάουστ». Η μετάφραση αυτή τιμάει τη φιλοπονία και την ευσυνειδησία του μεταφραστού και δείχνει το μεγάλο ένθουσιασμό, πού νοιώθει για το έργο του Γκαίτε, δεν Ικανοποιεί όμως και τον αναγνώστη, γιατί ακολουθεί λογοτεχνικές και γλωσσικές αντιλήψεις πολύ ιδιότυπες και πολύ άταίριαστες με τη σημερινή εποχή. — Η τρίτη πράξη του ίδιου μέρους και μιά σκηνή της δεύτερης πράξεως έχουν μεταφρασθή από τον Θ. Σταύρου (πρώτη έκδ. 1925, δεύτερη 1934). Η μετάφραση αυτή είναι πάρα πολύ όμορφη, θα ήταν δέ τέλεια, αν άπόφευγε μερικούς γλωσσικούς ιδιωμα-

τεύεται τὸν ἐσωτερικὸ καὶ τὸν ἐξωτερικὸ δρόμο. πού ἀκολουθώντας ὁ Φάουστ κατορθώνει μετὰ τὴ διαρκῆ ἔρευνα καὶ ἐργασία, πού γίνονται μετὰ τὴς δικῆς του δυνάμεις καὶ ἐνάντια στὰ ἐμπόδια τοῦ κακοῦ, νὰ φτάσῃ στὴν ἐπίγνωση τοῦ ὠραίου, στὸν καθαρὸ καὶ ἐλεύθερο ἀνθρωπισμὸ, καὶ στὸν συνετὸ αὐτοπεριορισμὸ — πράγματα, πού εἰκονίζονται στὶς τρεῖς πρῶτες πράξεις τοῦ μέρους αὐτοῦ. — τέλος δὲ στὸν ἀρχικὸ σκοπὸ ὅλης του τῆς τάσεως καὶ τῆς ὁρμῆς, δηλαδὴ στὴ δημιουργικὴ, τὴν εὐεργετικὴ γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὴ χρησιμὴ καὶ γιὰ τὸ μέλλον δράση — πράγμα, πού εἰκονίζεται στὶς δύο τελευταῖες πράξεις του.

* Ἔτσι, στὴν **πρῶτη πράξη** τοῦ μέρους αὐτοῦ ξαναβρίσκουμε τὸν Φάουστ σ' ἓνα θελκτικὸ τοπεῖο. Οἱ θεραπευτικὲς δυνάμεις τῆς φύσεως — μετὰ τὴ συμβολικὴ μορφή^(*) μικρῶν καὶ συμπονετικῶν πνευμάτων, τῶν Ἐλφῶν, πούχουν ἀρχηγὸ τὸν Ἀριήλ — καὶ ὁ δυναμωτικὸς ὕπνος τῆς νύχτας καθαρίζουν τὸ ἐσωτερικὸ του ἀπὸ τὸ ἀκαρπο βάσανο τῶν τύψεων τῆς συνειδήσεώς του γιὰ τὴ διαγωγή του στὴ Μαργαρίτα. Σὰν ἓνας, πού μόλις ἐγιατρεύτηκε, χαίρεται στὸ ξύπνιο του γιὰ τὸ ξανάνιωμα καὶ τὸ ξαναβλάστημα τῆς γῆς. Μὰ καὶ ὁ ἴδιος θέλει νὰ ἀρχίσῃ μιὰ νέα καὶ ἀνώτερη ζωὴ. Καὶ ἐπειδὴ ποθεῖ τὴν προσπάθεια, τὴ δράση, τὸν φέρνει τώρα ὁ Μεφιστοφελῆς στὸν μεγάλο κόσμον, στὴν Αὐλὴ ἑνὸς Αὐτοκράτορα. Ὁ Αὐτοκράτορας αὐτὸς εἶναι ἓνας νέος ξένοιαστος καὶ ξεφαντωτῆς καὶ ὁ Μεφιστοφελῆς κατορθώνει νὰ κολλήσῃ κοντὰ του ὡς γελωτοποιός. Γίνεται σύσκεψη τοῦ αὐτοκράτορα μετὰ τοὺς Συμβούλους του καὶ σ' αὐτὴ συζητιέται ἡ ἐλφεινὴ κατάστασις τοῦ Κράτους. Μὰ ὁ Αὐτοκράτορας δὲν πολυσκοτίζεται γι' αὐτὴ. Τὸ μόνο, πού τὸν δυσαρεστεῖ πολὺ, εἶναι ἡ γενικὴ ἔλλειψη τοῦ χρήματος, καὶ μάλιστα τώρα, πού θέλει νὰ γιορτάσῃ τὸ Καρναβάλι. Γι' αὐτὸ καὶ τοῦρχεται βολικὴ ἢ πρότασις τοῦ Μεφιστοφελῆ νὰ τοῦ προμηθέψῃ μετὰ τὴ βοήθεια ἑνὸς μεγάλου σοφοῦ καὶ μάγου, τοῦ Φάουστ, χρήμα. Ἔτσι γιορτάζεται

σμοῦς καὶ ἂν ἀκολουθοῦσε παντοῦ πιστὰ τὸ μέτρο τοῦ πρωτότυπου. — Τέλος ἓνα μέρος, τὸ τελευταῖο, τῆς πέμπτης πράξεως ἔχει μεταφρασθῆ ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο Ἑλληνικὸ ἀπὸ τὸν Ernst von Mohl στὸ τεῦχος τοῦ 1930 τοῦ «Hellas Jahrbuch, Organ der Deutsch-Griechischen Gesellschaft, Hamburg».

(*) Ἄς σημειωθῆ ἔδῳ, ὅτι, ἐνῶ στὸ πρῶτο μέρος τοῦ ἔργου προεξάρχει ἡ πραγματολογικὴ, ἡ πραγματικὴ μορφή τῆς παραστάσεως, πού παρουσιάζει ἀνθρώπους μετὰ αἷμα καὶ μετὰ σάρκες, στὸ δεύτερο επικρατεῖ ἡ ἀλληγορικὴ καὶ συνηθέστατα ἡ συμβολικὴ μορφή, μετὰ τὴν ὁποία παρουσιάζονται τόσο φυσικὲς δυνάμεις, ὅσον καὶ ἐσωτερικὰ ψυχικὰ φαινόμενα. Εἶναι δὲ ἐπόμενον, πὼς στὸ μέρος αὐτὸ θὰ ἐμφανίζονται συχνὰ καὶ ὁ διδακτικὸς τόνος, γιὰτὶ μετὰ τὴν ἀλληγορίαν καὶ τὸ σύμβολο μποροῦν εὐκολώτατα νὰ διατυπωθοῦν γνώμες καὶ ἰδέες εἴτε ἄλλων, εἴτε συνηθέστερα τοῦ ἴδιου τοῦ ποιητοῦ.

στὴν Αὐλὴ τὸ Καρναβάλι, πού παρελαύνουν σ' αὐτὸ πολλοὶ καὶ διάφοροι προσωποδοφοί. Τὰ ἀλληγορικὰ πρόσωπα, πού παρουσιάζουν ὅλοι αὐτοί, πρόσωπα παρμένα ἀπὸ τὴ σύγχρονη ζωὴ καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχαία Ἑλληνικὴ Μυθολογία, δὲν ἔχουν καμιά σχέση μετὰ τὴν καθαυτὸ πρᾶξη. Μονάχα ὁ Φάουστ, πού παρουσιάζεται μετὰ τὸ πρόσωπο τοῦ πλούτου, δείχνει μετὰ τὴ συνομιλία, πού κάνει μετὰ τὸ Παλικάρι - Ἡνίοχο (σύμβολο τῆς ποιήσεως), πὼς ἔχει πολὺ ὑψηλότερη ἀντίληψη γιὰ τὴ δύναμη καὶ τὴ χρησιμοποίησι τοῦ πλούτου ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα, πού, παίζοντας τὸ πρόσωπο τοῦ Πανός, παριστάνει τὴν ἀχαλίνωτη καὶ ἰδιοτελέστατη ἐξουσία τοῦ Κυριάρχου. Στὴ γιορτὴν αὐτὴ τοῦ Καρναβαλιου δίνει ὁ Φάουστ δείγματα καὶ τῆς μαγικῆς του τέχνης, σκαρώνοντας μιὰ ψεύτικη πυρκαϊά, πού ἡ πραγματικὴ τῆς ἔννοια εἶναι, πὼς ἡ ἀχαλίνωτη πλεονεξία τοῦ Κυριάρχου φέρνει τὸ Κράτος σὲ μέγιστους κινδύνους, ἔννοια ὁμοῦ, πού δὲν τὴν ἀντιλαμβάνεται ὅπως διόλου ὁ Αὐτοκράτορας. Αὐτὸς βλέπει στὴν πυρκαϊάν αὐτὴ ἓνα ἀστεῖο μονάχα παιχνίδι, πού διωργανώθηκε γιὰ διασκέδασή του, καὶ γι' αὐτὸ ἀπονέμει στὸν Φάουστ ὅλη του τὴν εὐαρέσκεια. Συγχρόνως ὁμοῦ στὴ γιορτὴ τοῦ Καρναβαλιου κατορθώνουν ὁ Φάουστ καὶ ὁ Μεφιστοφελῆς νὰ πάρουν τὴν ὑπογραφή τοῦ Αὐτοκράτορα γιὰ τὴν ἐκδοσὴ χαρτονομίσματος καὶ ἔτσι ἐκπληρώνουν τὴν ὑπόσχεσίν των, πὼς θὰ τοῦ προμηθέψουν χρήμα, μολονότι τὸ χαρτονομίσμα αὐτὸ δὲν ἔχει καμιά ἀξία, ὅφου δὲν ἔχει χρυσάφι γιὰ ἀντίκρουσμα. Μετὰ τὸ χαρτονομίσμα θεραπεύεται κάθε ἀνάγκη τοῦ Κράτους καὶ τῶν πολιτῶν καὶ ὅλοι ἀρχίζουν πιά νὰ καλοπερνοῦν. Ὁ Αὐτοκράτορας, ἀπολαύοντας πιά εὐκολὰ κάθε ἡδονή, ζητᾶ γιὰ τέρψη τῶν αἰσθήσεών του ἀπὸ τὸ μάγο του τὸν Φάουστ νὰ τοῦ φέρῃ ἀπ' τὸν κάτω κόσμον τὴν Ἑλένη καὶ τὸν Πάρι. Ὁ Φάουστ ἀπευθύνεται στὸν Μεφιστοφελῆ. Αὐτὸς ἀρνιέται, γιὰτὶ σὰν μεσαιωνικὸς Χριστιανικὸς Διάβολος δὲν ἔχει καμιά ἐξουσία στὸν Ἄδη τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κόσμου, πού τὸν ὀρίζει ὁ Πλούτωνας καὶ ἡ Περσεφόνη. Δείχνει ὁμοῦ στὸ Φάουστ ἓνα μέσο, γιὰ νὰ φέρῃ στὸν ἀπάνω κόσμον ἂν ὄχι βέβαια αὐτὲς τὶς ἴδιες καὶ νεκρὲς πιά ὑποστάσεις τῶν δυὸ ὁμορφότατων Ἑλλήνων, ἀλλὰ τουλάχιστον τὶς ἀρχικὲς εἰκόνας, τὰ ἀρχέτυπα τῶν μορφῶν των. Τὰ ἀρχέτυπα αὐτὰ βρίσκονται στὸ ἄχωρο καὶ ἄχρονο βασίλειο τῶν ἰδεῶν, ὅπου ἀρχοῦν οἱ γεμάτες μυστήριον Θεές, οἱ Μητέρες. Ἄν θέλῃ ὁ Φάουστ νὰ πάῃ ὡς αὐτό, θὰ μπορέσῃ νὰ ἐπιτύχῃ τὸ σκοπὸ του. Ὁ Φάουστ ἀναλαμβάνει τὴν ἐπιχείρησι αὐτὴ καὶ ἡ ἐπιχείρησι πετυχαίνει. Ἔτσι ὁ Φάουστ φέρνει μπρὸς στὸν Αὐτοκράτορα τὸν Τρίποδα, τὸ σύμβολο τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν, πού ἀπὸ μέσα ἀπὸ τοὺς καπνοὺς

του λιβανιού, που καίγεται σ' αυτόν, προβάλλουν οι μορφές του Πάρι και της Έλένης. Οι παρατηρήσεις, που κάνουν στη θέα των οί Αύλικοί, δείχνουν, πώς αυτοί δεν ήμπορουν να αντιληφθούν παρά μόνο τα έξωτερικά φαινόμενα. Μά ο Φάουστ, που είχεν έως τώρα νοιώσει βαθιά τὸ ὠραίο στις διάφορες ἐκδηλώσεις του, ὅπως στη γυναίκα, στη φύση κτλ., ἀναγνωρίζει στην Έλένη τὴ συμπερίληψη καὶ τὴν οὐσία κάθε ὁμορφιάς, τῆς ὁμορφιάς ἐν γένει, τὴν καθαρὴ ἰδέα τοῦ ὠραίου. Γεμάτος πάθος ὁρμάει νὰ τὴν ἀρπάξῃ καὶ νὰ τὴν κατακτήσῃ διὰ τῆς βίας. Μά ἡ δίχως ὑπόσταση εἰκόνα διαλύεται κι' αὐτὸς σώριάζεται ἀναίσθητος στὸ ἔδαφος. Ἐτσι ὁ Φάουστ μαθαίνει καὶ πάλι, ὅπως καὶ ἄλλοτε στὴν ἐμφάνιση τοῦ Πνεύματος τῆς Γῆς στὸ πρῶτο μέρος τοῦ ἔργου, πῶς, καθὼς τὸ μυστικὸ τῆς δημιουργικῆς φύσεως, ἔτσι καὶ τὸ μυστικὸ τῆς τέλειας ὁμορφιάς δὲν καταχτιέται μὲ τὸ πάθος. Μόνο μὲ ἀδιάκοπη καὶ γεμάτη περίσκεψη ἐργασία μπορεῖ νὰ κατορθώσῃ τὸ σκοπὸ του. Μόνο στὴν ἴδια τὴ χώρα τῆς ὁμορφιάς, στὴν Ἑλλάδα, πρέπει νὰ ζητήσῃ τὴν Έλένη. Μόνο παρακολουθώντας καὶ νοιώθοντας τὴν ἐξέλιξη καὶ τὴν πρόοδο τοῦ ὠραίου ἀπὸ τὶς ἀρχές του ἕως τὴ βαθμίδα τῆς ὑψιστῆς τελειότητος θὰ μπορέσῃ νὰ τὸ κατακτήσῃ ἀληθινὰ καὶ νὰ τὸ κἀνῃ δικό του. Καὶ τὸ πρῶτο βοηθητικὸ μέσο σ' αὐτὸ θὰ τοῦ προσφέρῃ ἡ σοφία, πού ἄλλοτε εἶχε τόσο καταφρονήσει.

* * *

Ὁ Μεφιστοφελῆς, πού στὸ μέρος αὐτὸ τοῦ ἔργου ὀλοένα ξεπέφτει σὲ ἄθελον ἐκτελεστὴ τῶν σκοπῶν τοῦ Κυρίου του καὶ μόνο κάπου - κάπου, πάντα ὁμῶς τοῦ κάκου, προσπαθεῖ νὰ κατευθύνῃ τὴν ἐκτέλεση σύμφωνα μὲ τοὺς ἰδικούς του σκοπούς, ἀναλαμβάνει στὴ δεύτερη πράξη νὰ ἰκανοποιήσῃ τὸν πόθο τοῦ Φάουστ, νὰ τὸν βοηθήσῃ στὴν ἀπόκτηση τοῦ ὠραίου. Τὸν φέρνει ἀναίσθητο, ὅπως εἶναι, στὴν παλιά του κατοικία, στὸ παλιὸ του σπουδαστήριον. Ἐκεῖ βρίσκει ὁ Μεφιστοφελῆς τὸ λόγιον Βάγνερ, πού στὸ μεταξὺ ἔχει πάρει τὴν ἔδρα τοῦ Φάουστ, νὰ καταγίνεται νὰ κατασκευάσῃ μέσα σ' ἓνα φιαλίδιον ἀπὸ νεκρὲς ὕλες μὲ χημικὴ μέθοδο ἓναν Homunculus, ἓνα ζωντανὸν Ἀνθρωπάκο. Μὲ τὴν κρυφὴ βοήθεια τοῦ Μεφιστοφελῆ τὸ ἔργο πιτυχαίνει. Ὁ Ἀνθρωπάκος εἶναι ἡ καθαρὴ πνευματικὴ ἐποπτεία δίχως σωματικὰ ὄργανα, ἡ ἐσωτερικὴ αἴσθησις, πού αὐτὴ μονάχα μπορεῖ νὰ ὀδηγήσῃ τὸν Φάουστ στὸ σωστὸ δρόμο, πού φέρνει στὸ σκοπὸ του. Ἐτσι μὲ τὸ φέξιμο τοῦ Ἀνθρωπάκου μέσα ἀπὸ τὸ φιαλίδιον φέρνει ὁ Μεφιστοφελῆς τὸν Φάουστ, πού ἔβλεπε στὸ ὄνειρό του τὴ σύλληψη τῆς Έλένης, στὴν Ἑλλάδα, στὴ Φαρσαλικὴ πεδιάδα, καὶ μάλιστα τὴν κλασσικὴ

νυχτιὰ τῆς Βαλπούργης, πού σ' αὐτὴν παρουσιάζονται στὴν πεδιάδα ἐκείνην ὡς πνεύματα οἱ μορφές τῆς Ἑλληνικῆς παραδόσεως καὶ τὰ μυθικὰ πλάσματα τῆς προιστορίας. Ὁ Φάουστ, ἀναζητώντας τὰ ἀχνάρια τῆς Έλένης, ἀναγνωρίζει στὶς μορφές ἐκείνες καὶ στὰ πλάσματα ἐκεῖνα τὴν ἐξέλιξη τῆς ἀρχαίας τέχνης ἀπὸ τὶς πρῶτες ἀρχές της ἕως τὴν τελειότητα. Ὁδηγημένος ἀπὸ τὶς Σφίγγες στὸν Κένταυρον Χείρωνα, πού κάποτε εἶχε βαστάξει στὴ ράχη του τὴν Έλένη, καὶ ἀπὸ τὸν Χείρωνα στὴ μαντισσα Μαντώ, κατεβαίνει μὲ τὴ βοήθεια τῆς τελευταίας στὸν Ἄδη, γιὰ νὰ ἐπιτύχῃ ἀπὸ τὴν Περσεφόνῃ τὴν ἄδεια τῆς ἐπιστροφῆς τῆς Έλένης στὸν ἀπάνω κόσμον. Παράλληλα μὲ τὴν προσπάθεια τοῦ Φάουστ ζητάει κι' ὁ Ἀνθρωπάκος ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες φιλόσοφους, πού μαλλώνουν ἀναμεταξύ των γιὰ τὴ δημιουργία τῆς ζωῆς, συμβουλὴ γιὰ τὸ δρόμο, πού πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ, γιὰ νὰ λάβῃ καὶ σωματικὴ ὑπόσταση. Ἀκολουθώντας τὴ συμβουλὴ τοῦ Θαλή, πού παραδέχεται τὸ ὑγρὸ στοιχεῖο γιὰ δημιουργικὸ παράγοντα κάθε ὀργανικοῦ, πηγαίνει στὴ θάλασσα, πού σ' αὐτὴ γιορτάζει ἡ Γαλάτεια, ἡ θεὰ τῆς πλάστριας ἀγάπης, καὶ μὲ ἀκατάσχετη λαχτάρια σπάζει στὸ κοχυλένιο της ἄρμα τὸ φιαλίδιον του, πού τὸν κρατᾷ μακριὰ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, γιὰ νὰ ἀρχίσῃ τὴ σωματικὴ του ὑπαρξὴ ἀπὸ μικρότατος καὶ ἀδιαμόρφωτος ὀργανισμὸς καὶ νὰ φτάσῃ σιγὰ σιγὰ μὲ προοδευτικὴ ἐξέλιξη ἕως τὴν ἀνθρώπινη ὑπόσταση. Ἐτσι δειχνεται ἐδῶ, πῶς, καθὼς ἡ φύσις καὶ ἡ τέχνη, ἔτσι καὶ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα μπορεῖ νὰ τελειοποιηθῇ μόνο μὲ τὴ βαθμιαία ἐξέλιξη. Ὁ Μεφιστοφελῆς, πού ἔχει ἀναγκασθῇ νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν Φάουστ στὸν ἀντιπαθητικὸ γι' αὐτὸν Ἑλληνικὸν κόσμον παρὰ τὴ θέλησιν του, κατέρχεται, σύμφωνα μὲ τὴ φύσιν του κι' ἐνάντια μὲ τὸν Φάουστ, ἀπὸ τὸ ἄσκημο, πού ὑπάρχει καὶ στὸν κόσμον τῶν Ἑλληνικῶν παραδόσεων, στὸ ἀσκημότατο, κι' ἔτσι παίρνει τὴ μορφή τῆς πανάσκημης Φορκίδας, γιὰ νάχη κι' αὐτὸς ἀρχαία μορφή καὶ νὰ παραστέκεται μ' αὐτὴ στὴν κατάκτησιν τῆς Έλένης ἀπὸ τὸν Κύριόν του.

* * *

Στὴν τρίτη πράξιν ἡ Έλένη ἔχει ἀνεβῆ στὸν ἀπάνω κόσμον. Τὸν τρόπο, μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Φάουστ ἐπέτυχεν μὲ τὰ παρακάλια του στὸν Ἄδη τὴ χάριν αὐτὴ ἀπὸ τὴν Περσεφόνῃ, εἶχε σκοπὸ ὁ ποιητὴς νὰ τὸν παραστήσῃ σὲ μιὰ ἰδιαίτη σκηνή, σκοπὸ, πού κατόπιν τὸν ἐπαράτησε. Γι' αὐτὸ τώρα, ὅπως εἶναι τὸ ἔργο, πρέπει νὰ παραδεχτοῦμε, πῶς ἡ ἄδεια τῆς ἐπιστροφῆς τῆς Έλένης στὸν ἀπάνω κόσμον δόθηκε μὲ τὸν ὄρον νὰ ξαναρχίσῃ ἡ ζωὴ τῆς Έλένης ἀπὸ κεῖ πού εἶχε σταματήσῃ στὶς παλαιὰς παραδόσεις, καὶ νὰ ἀπομένῃ στὸ Φάουστ νὰ

τήν κατακτήση με την ίδια του δύναμη. Έτσι η Έλένη φαίνεται στον άπάνω κόσμο τη στιγμή, που θέλει νάμπη στο πατρικό παλάτι στη Σπάρτη, ξαναγουρισμένη πιά με τον Μενέλαο από την Τροία και σταλμένη άπ' αυτόν μπροστώτερα από τον στρατό στο σπίτι των. Εκεί τη δέχεται και την τρομάζει ο Μεφιστοφελής - Φορκίδα με την είδηση, πώς ο θυμωμένος Μενέλαος έχει αποφασίσει νά θυσιάση την άπιστη σύζυγό του, για νά την εκδικηθῆ. Ο Μεφιστοφελής προσφέρεται νά σώση την περίτρομη Έλένη από τὸ βέβαιον θάνατο και τὴ φέρνει με τὴ μαγική του τέχνη στο Κάστρο, πούχει στήσει στήν καρδιά τῆς Πελοποννήσου ὁ Φάουστ ὡς κυριάρχης. Ο Φάουστ με τὴ ρωμαντική συμπεριφορά τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἰππότη κερδίζει τὴν καρδιά τῆς Ἑλένης και τὴ νυμφεύεται. Τὸ πολυαγαπημένο ἀντρώγυνο ἀποσύρεται στὶς πανέμορφες ἀρκαδικές κοιλάδες ὅπου με τὴ γέννηση και τὴ θαυμαστὴ και γλήγορη ἀνάπτυξη τοῦ γυιοῦ των Εὐφορίωνα τοὺς χαρίζεται ἡ καθαρώτερη πατρική και μητρική χαρά. Ο γάμος τοῦ μεσαιωνικοῦ πνευματικοῦ ἥρωα με Ἑλληνίδα ἡρώισσα, πού άπ' αὐτὸν ἐβλάστησε ὁ Εὐφορίωνας, τὸ θαυμαστὸ παιδί, πού ὀλοένα πετάει στὰ ὕψη, συμβολίζει γενικά τὴν εἰσδυση τῆς νεώτερης ψυχῆς στὴ γεμάτη μέτρο ὀμορφιά τοῦ κλασσικοῦ πνεύματος και τὴ συγχώνευση τοῦ γεμάτου ἐσωτερικότητα Ρωμαντισμοῦ με τὴν τέλεια στὴ μορφή κλασσική ποίηση, συγχώνευση, πού άπ' αὐτὴν, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπιστροφή στὴν καθαρὴ κι' ἐλεύθερη φύση, ἐβλάστησε τὸ πνεῦμα τῆς νεώτερης ποιήσεως, στὴν ὀποία ἀνήκει κι' ἴδιος ὁ Γκαίτε. Τὸ ὅτι ὁ ποιητὴς τοῦ ἔργου, τιμώντας τὴ μνήμη τοῦ Βύρωνα, ἀφήνει στὸ τέλος τῆς πράξεως αὐτῆς νά νοηθῆ, πώς ὁ Εὐφορίωνας εἶναι ὁ Βύρων, εἶναι ἕνας εὐγενικός ὕπαινιγμός, πού πρέπει νά μείνη ἀπαρατήρητος για τὴν κατανόηση τῆς καθαυτοῦ ἐννοίας τοῦ ἔργου. Ἡ χαρά τοῦ Φάουστ και τῆς Ἑλένης για τὴν ἐσωτερική των συνένωση και τὴ δημιουργία άπ' αὐτὴ ἐνὸς τέτοιου βλασταριοῦ δὲ βαστᾶ πολὺ. Ο Εὐφορίωνας, πού ἡ τάση του για ἕλην ἐλευθερία ξεπερνάει κάθε μετρο, πέφτει σὲ λίγο θύμα τῆς κι' ἡ Έλένη, πού ὁ προορισμός τῆς στὴ γῆ ἔχει πιά ἐκπληρωθῆ, ἀκοκουθάει τὸ ἀγαπημένο τῆς παιδί στὸν Ἄδη. Στὴν ἀγκαλιά τοῦ Φάουστ ἀπομένει μόνο ὁ πέπλος και τὸ φόρεμά τῆς, πού σὰ ρόδινο σύνεφο, τὸν ὕψώνουν ἀπάνω ἀπὸ κάθε πεζότητα και χυδαιότητα τῆς ἐπίγειας ζωῆς.

* * *

Στὴν τέταρτη πράξη ξαναβρίσκομε τὸ Φάουστ στὴν κορφή ἐνὸς ὕψηλοῦ βουνοῦ τῆς πατρίδας του. Δὲν εἶναι πιά κλονισμένος ἀπὸ τὴν περιπέτεια, πού ἔζησε, κι' οὔτε εἶναι ἀβέβαιος για τὸν μελλοντικό

προορισμό του. Οἱ δυὸ ὕψιστες δυνάμεις, πού ἐξεκαθάρισαν κι' ὕψωσαν τὴν ψυχὴ του, ἡ ἀνιδιοτελὴς ἀγάπη και ἡ καθάρια ψυχική ὀμορφιά, ἐξακολουθοῦν νά ἐνεργοῦν μέσα του και τὸν γεμίζουν με περίσκεψη και με τὴν τάση για ἕνα μεγάλο και κατορθωτὸ σκοπό. Στὸ σύνεφο, πού τὸν ἔφερε πάνω ἀπὸ στεριά κι' ἀπὸ θάλασσα ἔως ἐδῶ και τώρα ἐξακολουθεῖ τὸ δρόμο του, πιστεύει πώς βλέπει τὶς θαμπές εἰκόνες τῆς Ἑλένης και τῆς Μαργαρίτας πού παρουσιάζονται πιά για πάντα στὰ μάτια τῆς ψυχῆς του. Σὲ λίγο καταφθάνει κοντὰ του ὁ Μεφιστοφελής, πού, χαρούμενος γιατί ἄφησε τὴν ξένη γι' αὐτὸν χώρα τῆς ὀμορφιάς, ἐλπίζει τώρα, πώς ἐδῶ στὸ ἔδαφος τῆς βορεινῆς πατρίδας θά ξαναμπλέξη πάλι στὰ δίχτυα του τὸν Φάουστ. Τοῦ προβάλλει τὸν πειρασμό τῆς κυριαρχίας και τοῦ πλοῦτου. Μά ὁ Φάουστ περιφρονεῖ τὴν πρότασή του. Τὸ πνεῦμα του κατευθύνεται σὲ μιὰ μεγαλειώδη και καρποφόρο δράση. Στὶς πορεῖες του ἐπαρατήρησε με λύπη, πώς ἡ θάλασσα στὶς ἀκτές τῆς ξεχύνεται σὲ μεγάλες ἐκτάσεις και τὶς κάνει ἀκαρπες. Γι' αὐτὸ ἔχει πάρει τὴν ἀπόφαση νά περιορίση τὴ θάλασσα, νά τῆς πάρη ὀλοένα και μεγαλύτερες ἐκτάσεις κι' ἔτσι νά δημιουργήση ἕνα ἔδαφος, πού ἀπάνω σ' αὐτὸ θά ἠμποροῦσε νά κατοικήση και νά συντηρηθῆ με τὴν ἐνεργὸ του δύναμη ἕνας ἐλεύθερος λαός. Στὴν ἐκπλήρωση τοῦ σκοποῦ του αὐτοῦ πρέπει νά τὸν βοηθήση ὁ Μεφιστοφελής. Καί σ' αὐτὸ παρουσιάζεται ἡ καλύτερη εὐκαιρία. Ἐνάντια στὸ γνωστὸ μας Αὐτοκράτορα τῆς πρώτης πράξεως, πού με τὴν ξένοιαστη κυβέρνησή του φέρνει τὸ Κράτος του ὀλοένα σὲ μεγαλύτερη ἀποσύνθεση, ἔχει σηκωθῆ ἕνας ἀντίπαλος Αὐτοκράτορας. Ἀνάμεσα στοὺς δυὸ των ἔχει ἀνάψει ὁ πόλεμος και στὸν κάμπο, πούειναι κάτω άπ' τὸ βουνό, πρόκειται νά δοθῆ ἡ κρίσιμη μάχη. Ο Φάουστ, με τὴ βοήθεια τοῦ Μεφιστοφελῆ, πού θέτει σ' ἐνέργεια διάφορα μαγικά τεχνάσματα, δίνει στὸν Αὐτοκράτορα τὴ νίκη και πέρνει για ἀνταμοιβὴ ὡς φέουδο τὶς ἀκτές τοῦ Κράτους. Ο Αὐτοκράτορας ἀμέσως κατόπιν ἀπὸ τὴ νίκη, πού τὴν ἀποδίδει στὸν ἑαυτό του και στὴ δίκια του ὕπόθεση, μολονότι ξαίρει πολὺ καλά, σὲ ποιά μέσα τὴ χρωστᾶ, ξαναπέφτει στὴν πρωτυτερινὴ του ἀδυναμία και ξενοιασιά. Ἡ νέα διαρρύθμιση τοῦ Κράτους, πού ἐξαναγγέλλει, δείχνει, πώς ἐνδιαφέρεται πολὺ περισσότερο για τὴν ἀπόλαυση και τὴν τρυφή παρά για τὴ στέρεη διοίκηση και τὴν προκοπὴ τῆς χώρας του.

* * *

Ἀντίθετα με ὅ,τι κάνει ὁ Αὐτοκράτορας βλέπομε στὴν πέμπτη και τελευταία πράξη τὴν ἀδιάκοπη δράση τοῦ Φάουστ στὴν ἀκρογιαλιά για τὸ καλὸ τῆς ἀνθρωπότητας.

Ἡ ἐπιχείρησή του ἔχει ἐπιτύχει. Μεγάλη ἔκταση ἐδάφους, παρμένη ἀπὸ τῆ θάλασσα, ἔχει γίνει καλλιεργήσιμη καὶ κατοικιέται ἀπὸ δραστήριους ἀποίκους. Ὁμορφὸ λιμάνι ἐξασφαλίζει στόλο ἀπὸ ἐμπορικὰ πλοῖα, πὺ μὲ τὴν ἐπικοινωνία των μὲ ξένες καὶ μακρινές χώρες ἀυξάνουν τὸν πλοῦτο τῶν ἀποίκων καὶ τοῦ Φάουστ. Ὁ Φάουστ, ὑπέργηρος πιά, κατοικεῖ σ' ἓνα ἀψηλὸ παλάτι, ποῦχει χτιστῆ στο νέο ἔδαφος καὶ τριγυρίζεται ἀπὸ ἓνα μεγάλο καὶ ὁμορφὸ κῆπο. Μὰ δὲ χαίρεται τίς νέες τοῦ κτήσεις Λαχταράει γιὰ ἓνα μικρὸ κτηματάκι στο γειτονικὸ λόφο, πὺ θέλει νὰ χτίση αὐτοῦ ἓναν πύργο, γιὰ νὰ μπόρῃ νὰ βλέπῃ ἀπὸ κεῖ ὅλη τὴν περιοχὴ τῆς χώρας του, πὺ τὴν ἐκέρδισε μὲ τὴν ἴδια του τῆ δράση. Τὸ ζευγαράκι ὁμῶς τῶν γέρων, πὺ ζῆ αὐτοῦ μὲ εὐλάβεια καὶ ὀλιγάρχεια, δὲ θέλει νὰ ἀνταλλάξῃ τῆ μικρὴ του ἰδιοκτησία μὲ ἓνα ὠραιότερο κτῆμα, πὺ τοῦ προσφέρει ὁ Φάουστ στο νέο ἔδαφος. Δυσσαρεστημένος γι' αὐτὸ διατάζει ὁ Φάουστ τὸν Μεφιστοφελῆ, πὺ δὲν τὸν ἀντιλαμβάνεται πιά ὡς τέτοιον, μὰ τὸν ἔχει στὴν ὑπηρεσία του ὡς ἐπιστάτη, νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἀνταλλαγὴ διὰ τῆς βίας. Γιὰ τελευταία φορὰ ὁ Μεφιστοφελῆς προσπαθεῖ νὰ πλέξῃ στο κρίμα τὸν Φάουστ. Στῆ βίαιη προσπάθειά του νὰ βγάλῃ τοὺς δύο γέροντες ἀπὸ τὸ κτῆμα των, πεθαίνουν κι' οἱ δύο ἀπὸ τὴν τρομάρα των, ἓνας στρατοκόπος, πὺ τὸν φιλοξενούσαν, σκοτώνεται, καὶ καλύβα καὶ παρεκκλήσι τῶν γέρων γίνονται στάχτη. Γιὰ τίς βίαιες αὐτὲς πράξεις ὁ Φάουστ καταριέται τὸν ἐπιστάτη του καὶ τοὺς βοηθούς του. Μὰ, μολονότι αὐτὸς δὲν ἔβαλε μὲ τὸ νοῦ του νὰ πάρῃ τέτοιο τέλος ἢ προσταγὴ του, ὁμῶς μ' αὐτὴν ἐστάθη ἀφορμὴ γιὰ τὸ κακὸ ἐκεῖνο τέλος καὶ γι' αὐτὸ τὸν κυριεύει ἡ Ἔγνια. Κι' ὅπως πιά εἶναι πολὺ γερασμένος κι' ἔχουν λιγοστέψῃ οἱ σωματικές του δυνάμεις, χάνει τὸ φῶς του. Μὰ τὸ ἐσωτερικὸ του φῶς φωτᾶει γι' αὐτὸ τόσο περισσότερο κι' ἔτσι ζητάει νὰ τελειοποιήσῃ τὸ ἔργο του μὲ πολλαπλασιασμένη ἐνέργεια. Ὑπολείπεται νὰ ξερραθῇ ἓνας μεγάλος βάλτος. Ὁ Φάουστ προσκαλεῖ τοὺς ἐργάτες του στῆ δουλειά καί, ἐνῶ ζωγραφίζει μὲ τῆ φαντασία του τῆ μέλλουσα ἐκεῖνη στιγμή, ὅπου ἡ χώρα του θὰ ἐπρόσφερε πιά σὲ ἑκατομμύρια ἀνθρώπους ἐλεύθερη

ζωή, καὶ ἐνῶ προαισθάνεται τὴν ὑψιστὴ ἱκανοποίησι γιὰ τῆ στιγμή αὐτή, πὺ θὰ τῆς ἐφώναζε: «Μὴ φεύγῃς, ἄχι, πόσο ὁμορφὸ πὺ μούσαι!», πεθαίνει ἀπάνω στὴν κουβέντα αὐτή, πὺ τὴν εἶπε προαισθανόμενος τῆ μέλλουσα ἐκεῖνη εὐτυχία. Ὁ ὅρος τῆς συμφωνίας του μὲ τὸν Μεφιστοφελῆ ἐκπληρώθηκε βέβαια κατὰ τὸ γράμμα, μὰ ὄχι καὶ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴ του ἔννοια. Ὁ Φάουστ εἶπε βέβαια τῆ φράση «Μὴ φεύγῃς, κτλ.» καὶ γι' αὐτὸ πεθαίνει, μὰ δὲν τὴν εἶπε γιὰ τὴν τωρινὴ στιγμή, μὰ γιὰ τὸ μέλλον, κι' ἔτσι ὁ Μεφιστοφελῆς δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ τοῦ πάρῃ τὴν ψυχὴ. Γι' αὐτὸ καὶ τὸν ἀγῶνα, πὺ ἐπακολουθεῖ μεταξὺ τοῦ Μεφιστοφελῆ καὶ τῶν Ἀγγέλων γιὰ τὴν ψυχὴ τοῦ Φάουστ, τὸν κρίνει ἢ αἰώνια ἢ ἀγάπη, πὺ ἢ πύρα τῆς κατατροπώνει κι' αὐτοὺς τοὺς Διαβόλους. Ἡ ψυχὴ τοῦ Φάουστ φέρνεται ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους στὸν οὐρανὸ, γιὰ νὰ φανῇ ἐκεῖ μὲ τὴν πνευματικὴ δύναμη, πὺ εἶχεν ἀποκτήσει ἔως τώρα στῆ γῆ, καὶ γιὰ νὰ φτάσῃ αὐτοῦ στὴν Ὑψιστὴ τελειότητα, ἔχοντας συντροφιά τὰ ἄλλα μακάρια πνεύματα. Στὰ πνεύματα αὐτὰ ἀνήκει κι' ἡ Μαργαρίτα, πὺ ὡς μετανοιωμένη καὶ συχωρεμένη ἀμαρτωλῆ, παίρνει ἀπ' τῆ βασίλισσα τῶν οὐρανῶν τὴν ἄδεια νὰ φωτίσῃ καὶ νὰ ἀνυψώσῃ στὶς ἀνώτερες σφαῖρες τῆς τελειότητος τὸν ἀγαπημένο της.

Ἔτσι ἡ ποίηση αὐτή, πὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, ὅπου «ἡ ὁρμὴ, πὺ παντοτινὰ δρᾷ καὶ ζῆ, ζῶνει τὰ ἀληθινὰ θεϊκὰ παιδιὰ μὲ τοὺς γλυκοὺς φραγμούς τῆς ἀγάπης», ξαναγυρίζει πάλι στὸν οὐρανὸ μὲ τῆ βοήθεια «τοῦ αἰώνια γυναικείου», τῆς ἄδολης ἀγάπης, πὺ τραβάει τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα μὲ μιὰ συνεχῆ τελειοποίησι κοντὰ στο θεῖο. Ἔτσι τὸ ὅλο ἔργο φαντάζει σάν ἓνας ὀλοκάθαρος κύκλος, πὺ ἡ περιφέρειά του διατρέχει τὴν ἐξέλιξη μιανῆς πλούσιας ἀνθρώπινης ζωῆς, ἢ ὅποια τείνει ἀκατάπαυστα πρὸς τὰ ἐμπρός, συμπεριλαμβάνει ὁμῶς μαζί της καὶ ὀλόκληρους αἰῶνες καὶ ἐποχές πολιτισμοῦ, τῆ φύση καὶ τὴν τέχνη, τὴν πολιτεία καὶ τῆ θρησκεία, τὸν οὐρανὸ καὶ τὴν κόλαση, ἢ, γιὰ νὰ μεταχειριστῆ κανεῖς, μὰ μὲ ἀνώτερη ἔννοια, τὰ λόγια τοῦ Διευθυντοῦ στὸν Πρόλογο στο θεῖο, «ὅλη τὴν πλάση».

ΔΗΜ. Ι. ΛΑΜΨΑΣ

